

OFFICIAL PRESS RELEASE

11 Sepitema 2017

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'a e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha he 'aho 7 'o Sepitema 2017, ke kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi ha tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pulé (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo he pēseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tukuatu 'ehe ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'angá (loan/deposit ratio);
- f. Ke kei tauhi pe 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale, 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pulé (Statutory Reserve Deposit) 'i he pēseti 'e 10; pea
- h. Ke tu'uma'u pē 'a e fakaámu ki he hihiki e totongi 'o e ngaahi koloá 'i he pēseti 'e 5 'i he ta'u.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pulé, Sione Ngongo Kioa, na'e tupu 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua' 'i Sune 2017. Fakatatau ki he ola 'o e ngoue mo e toutai' (primary sector), neongo 'a e holo si'i 'a hono uta atu e ngoue ki muli 'aki 'a e toni 'e 49.0 (peseti 'e 6.1), na'e ma'olunga 'a e lahi 'o e toutai ne uta atu ki muli', 'a ia ko e metuliki toni fakakātoa 'e 399.8 'a ia ko e ma'olunga taha ia he ta'u' ni. Na'e makatu'unga eni mei he vaka toutai muli 'e 6 na'e fakahifo 'enau toutai' 'i he taulanga 'o Tonga' ni. 'Oku hokohoko atu ai pē tupu 'a e ngaahi ngāue 'i he sekitoa 'o e fakatupu koloá (secondary sector). Na'e lahi ange 'a e nō langa fale taautaha 'i he mahina ni, 'o tupu 'aki 'a e \$2.4 miliona (1.1%), pea tupu \$0.5 miliona (5.0%) 'a e nō langa 'a e ngaahi pisinisi' 'a ia 'oku tokoni ia kihe tupu 'a e sekitoa langa'. Na'e fetō'aki 'a e tupu 'i he sekitoa ki he ngaahi ngāue (tertiary sector) 'i he lolotonga 'o e mahiná, 'a ia na'e holo 'a e lahi 'o e ngaahi koniteina 'aki 'a e peseti 'e 4.2 pea holo mo e lesisita 'o e saliate misini na'e hū mai mei muli 'aki 'a e peseti 'e 13.0. Kaekehe, na'e kake 'a e tokolahi 'o e tu'uta mai ki Tonga ní mei tu'apule'angá 'aki 'a e peseti 'e 14.4, koe'uhi' ko e konifelenisi fakata'u 'a e ngaahi siasi' pea mo e fa'ahita'u mamata tofua'a'. Na'e tokoni ai pe 'eni ki he tupu 'a e sekitoa takimamata', kae'uma'a' 'e ne kaunga lelei ki he ngaahi sekitoa kehe 'o hangē ko e fefononga'aki mo e fefakatau'aki'.

'Oku kei 'i he tu'unga lelei 'aupito 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsialé, 'o makatu'unga mei he tu'unga fakafiemālie 'a 'enau tu'unga tupú (profitability) pea pehē ki he kei 'i he tu'unga mā'ulalo ai pē 'a e ngaahi nō 'oku palopalemá. Na'e holo 'a e pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikē ki he \$283.8 miliona, 'o tupu ia mei he lahiange 'a e toho pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsialé mei he Pangike Pulé. Na'e hiki hake 'a e lahi 'o e ngaahi nō 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'angá (loans/deposit ratio) mei he peseti 'e 74.5 'i Mē ki he peseti 'e 75.4 'i Sune. 'Oku kei ma'ulalo pē 'eni 'i he tu'unga kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule' ke a'usia 'e he ngaahi pangike', 'a ia ko e pēseti 'e 80. 'Oku hā mahino mei heni 'a e kei 'i ai pē 'a e faingamālie ke toe fakalahi 'a e ngaahi nō ke tuku atu 'e he ngaahi pangikē. Na'e hiki si'i 'a e hulu 'i he 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) ki he peseti 'e 5.7 tupu mei he holo 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (weighted average deposit rate). Na'e lahiange 'a e holo 'i he fakahū pa'anga taimi nounou (demand deposit) pea mo e fakahū pa'anga tohi pangikē (savings deposit) 'o fakahoa ki he ki'i hiki si'i 'i he 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō (weighted average lending rate).

Na'e hiki hake 'a e pa'anga talifaki 'i muli (foreign reserves) 'aki 'a e \$15.6 miliona ki he \$407.9 miliona 'i he faka'osinga 'o Sune 2017, makatu'unga mei he hū mai 'a e ngaahi pa'anga tokoni ki he Pule'anga'. 'Oku fakataumu'a 'a e pa'anga tokoni ko 'eni' ki he ngaahi fakamole 'a e pule'anga pea pehē foki ki he ngaahi tokoni fakatekinikale (technical assistance). 'Oku fe'unga 'a e tu'unga lolotonga 'o e pa'anga talifaki' pea mo e māhina 'e 7.4 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'¹, 'a ia 'oku kei mā'olunga pē eni 'i he tu'unga ma'ulalo taha 'oku fiema'u 'e he Pangikē Pule', 'a ia ko e māhina 'e 3 ki he 4 'o e koloa hū mai mei muli'.

'Oku hokohoko atu ai pē 'a e hiki hiki 'i he totongi koloa fakata'ū, 'o hiki 'aki e pēseti 'e 10.3 'i he faka'osinga 'o e ta'ū ki Sune 2017. 'Oku makatu'unga 'a e hiki fakata'u ko 'eni' mei he ngaahi totongi tute fo'ou ne fakahoko 'i Siulai 2016, 'a ia na'a ne hiki'i hake ai 'a e totongi 'o e ngaahi koloa hū mai mei muli' 'aki 'a e peseti 'e 11.7. Na'e hiki hake foki mo e totongi koloa fakata'u fakalotofonua' 'aki 'a e peseti 'e 8.7 makatu'unga mei he lahi e fetō'aki 'i he totongi 'o e koloa me'akai fakalotofonua', hiki e totongi 'o e 'uhila', pea mo e si'isi'i ange 'a e lahi 'o e kava-Tongá.

'Oku kei fakafuofua pē 'e he Pangikē Pulé 'e mālohi 'a e tupu faka'ekonōmika fakalotofonua' 'i he kaha'u. Ko e pa'anga talifaki 'i muli 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē. 'Oku makatu'unga eni mei he fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga mā'olunga ai pē 'a e ngaahi talafi pa'anga mei muli' pea pehē ki he pa'anga tokoni mei he ngaahi hoa ngāue langa fakalakalaká, neongo 'e ala uesia 'a e fakafuofua ko 'eni' mei he fakafuofua 'e toe lahi ange mo e totongi 'o e koloa hū mai mei muli'. 'Oku toe fakafuofua 'e kei hokohoko atu ai pē 'a e hiki hiki 'i he totongi koloá 'i he kaha'u vave maí, 'o makatu'unga mei he ngaahi totongi tute fo'ou ne fakahoko 'i Siulai 2016, pea ke toki holo ki he tu'unga fe'unga ko e pēseti 'e 5 'i he fakafuofua 'a e Pangikē Pulé (reference rate) 'i 'Aokosi 2017. Ka neongo ia 'oku malava ke uesia 'a e ngaahi fakafuofua ko 'eni' mei he feliliuaki 'o e 'ea', pea mo ha toe ma'olunga ange 'a e totongi koloa hū mai mei muli'.

Na'e aofangatuku 'e he Kovana', 'e kei hokohoko atu ai pē 'a e tokanga 'a e Pangikē Pulé ki hono siofi mo muimui'i ofi e ngaahi fakalakalaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo tu'apule'angá, mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'angá 'o ka fiema'u, ke tauhi e ma'uma'uluta 'a e tu'unga fakapa'angá pea mo langa hake ha sisitemi fakapa'anga 'oku malu mo lelei pea mo fakapapau'i 'e 'ikai ke toe kaunga kovi 'a e ngaahi fakalakalaka 'oku hoko' ki he tupu faka'ekonomika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Va'a 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax (676) 24201

Meili 'Elekitolōnika: nrbt@reservebank.to

¹ Na'e fakahoko 'a e liliu ki he founa hono fika'i eni', ke fakakau 'a hono hū mai 'a e koloa' pea mo e ngaahi ngaue mei muli'. Ko e founa ne ngāue'aki 'i he ngaahi lipooti kimu'a ne fakakau pē 'a hono hū mai 'a e koloa 'ata'atā pē.